

*Володимир Хімей
(Київ)*

ДО ПИТАННЯ ПОЗИЦІЮВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті автором проаналізовано сучасні світові глобалізаційні процеси та місце і роль в Україні в міжнародному співробітництві.

Ключові слова: Україна, глобалізація, незалежність, міжнародне співробітництво.

На зламі століть суспільство зіткнулося з проблемами, що набувають величезного значення для долі цивілізації в цілому, охоплюють більшість населення планети і тому називаються глобальними. До глобальних проблем належать ті, які зачіпають життєво важливі інтереси всіх народів та країн світу і які породжені загальними законами існування та розвитку людства. Йдеться передусім про політичні проблеми (запобігання війни, тероризму), економічні (зменшення рівня відсталості багатьох країн світу), екологічні (катастрофічне забруднення навколишнього середовища, «парниковий ефект», вичерпання природних ресурсів; технологічні (оптимальне використання ресурсів для розвитку суспільства; енергетичну, сировинну, продовольчу й демографічну проблеми), охорони здоров'я (поширення цілого ряду нових захворювань, таких як СНІД тощо).

Глобальні проблеми мають спільну природню основу і загальнолюдський характер. Вони, як ми бачимо, пов'язані з різними сторонами життєдіяльності людської цивілізації світовою політикою й економікою, між державними і міжнаціональними відносинами, екологічними та демографічними умовами існування людей.

В кінці ХХ ст. ці проблеми почали створювати небезпеку самому життю людства, їх існуванню, тому люди просто зобов'язані розв'язати ці проблеми. Розвиток науки і техніки, переваги технократичних світоглядних цінностей над гуманістичними, привели до того, що нині людина своїми діями спроможна покласти край власному існуванню. Глобальні проблеми - це заряд страхітливої сили в умовах сучасної епохи, і їх усунення та розв'язання - завдання першочергового значення. У аналізованому періоді науковці відмічають, понад 60 значних суспільно-політичних проблем, які засвідчують цивілізаційну кризу і суттєво впливають на історичні процеси[9].

Найбільш суттєві в досліджуваному періоді науковці відмічали глобальні проблеми: збереження миру; кризу пов'язану з народонаселенням; екологічну кризу; кризу пов'язану з розвитком людини (створення умов для її майбутнього, здоров'я, соціальний захист і т.ін.); ліквідація небезпечних хвороб; криза пов'язана з сучасною урбанізацією суспільств - процес розширення міст і міських поселень; загроза духовному середовищу суспільства та збереження і розвиток людської культури[8].

У відповідності з цим взаємовідносини елементів світового співтовариства в кінці ХХ на початку ХХІ століття науковці класифікували міжнародні взаємовідносини на двох рівнях: на макрорівні - між державами всередині спільностей або окремими державами різних міжнародних спільностей (США - Японія, Україна - США, Україна - Росія і т.п.) і на макрорівні - між підструктурами (Захід - Схід, Північ-Південь) [11].

І якщо ліквідація СРСР поклала кінець "великому протистоянню" між Заходом і Сходом, то в кінці ХХст. на перший план висунулась проблема взаємовідносин Північ - Південь - між промислово розвинутими країнами Північної півкулі і державами що розвиваються на півдні півкулі. Для Півночі характерні висока концентрація переробних, науковомістких галузей виробництва, ефективне використання нових технологій, які дають величезну економію

сировини, енергії і праці працівників, вмiле використання iнтелектуального потенціалу, як національного, так і всього світу і виснажені природні ресурси [16, с.202].

Для країн півдня характерні перевага аграрних та енергетично і сировинно ємких галузей економіки, втрата висококваліфікованих кадрів («відтік вчених»), використання застарілих технологій і наявність значних природних ресурсів. Процвітаюча Північ і відсталий Південь являють собою різкий контраст. Розрив в рівнях розвитку цих груп країн стає суттєвим джерелом нестабільності, тому що світова сировина і ресурси використовуються вкрай нерівномірно - чверть людства споживають три чверті вироблюваних багатств. Україна геополітично якраз і знаходиться на цій осі [16, с.438].

Сам факт, що на межі тисячоліть населення становитиме близько 7 млрд., у середині XXI ст. – не менше 30 млрд. чоловік, тобто в 30 разів більше, ніж було на межі XIX й XXст. Такий стрімкий ріст населення, суттєво впливає на оточуюче середовище і породжує цілий ряд непростих для вирішення проблем.

Про усвідомлення більшістю людей важливості цих явищ свідчить проведення спеціальних конференцій ООН [12] з проблем охорони навколишнього середовища в останні роки, а також створення в багатьох індустриально розвинутих країнах (в т.ч.і в Україні) посад міністрів по охороні природи і природокористуванню. Найвагомiший внесок в розроблення цієї проблеми вніс Римський клуб. У 1972 році Д. Медоуз і його колеги за дорученням Римського клубу підготували і опублікували книгу «Межі росту». В ній було зроблено низку висновків, які звернули увагу світової громадськості на загострення глобальних проблем, які мають доленосне історичне значення для всього світового співтовариства. Суть цих висновків полягала в наступному: при збереженні існуючих тенденцій зростання кількості населення, забруднення навколишнього середовища, промислового і сільськогосподарського виробництва, виснаження невідновлюваних ресурсів незворотні процеси деградації настануть протягом найближчих 100 років. Для того щоб відвернути подібний перебіг подій, необхідно змінити ці тенденції і створити умови для забезпечення екологічної й економічної стабільності.

Глобальні проблеми існували на всіх етапах розвитку людського суспільства, вони є об'єктивними й не залежать від усвідомлення чи неусвідомлення їх індивідом, класом чи людством в цілому. Тому в кінці XXст. йшлося не стільки про наявність глобальних проблем, скільки про їхнє загострення [1; 15]. Розвиток продуктивних сил сприяв посиленню процесу інтернаціоналізації, зростанню взаємозв'язків і взаємозалежності між націями і народами. Становлення капіталістичного способу виробництва знаменувало якісний стрибок у розвитку суспільства як єдиного цілого. Через інтернаціоналізацію суспільного життя, світовий ринок відбувалося формування людства як певного цілісного утворення, котре, попри різноманітність суспільного ладу, мови, культури, звичаїв, політичних систем, має і певні спільні проблеми глобального характеру, вирішення яких вимагає зосередження зусиль усіх народів і держав. Глобальні проблеми, будучи глобальними і систематичними, діалектично взаємопов'язаними, мають соціоприродний характер, їхніми відмінними рисами є:

1) значні масштаби прояву, що виходять за межі окремих держав чи регіонів; 2) об'єктивна гострота, зменшення або ліквідація якої вимагає спільних дій усього світового співтовариства; 3) комплексний характер, що потребує участі представників багатьох наук в їхньому вивченні й пошуку селективних засобів розв'язання; 4) динамізм, який полягає в тому, що в міру послаблення гостроти тієї чи іншої проблеми, завдяки спільним зусиллям держав, вона поступово може навіть втратити статус глобальної; 5) загальнолюдський зміст. Від вирішення глобальних проблем залежить існування і прогрес людської цивілізації, а саме їхнє вирішення можливе лише при раціональному поєднанні національних зусиль з діяльністю ефективною системи міжнародного співробітництва. Це – проблеми, які виникають із суперечностей соціальної форми руху матерії та умов її цілісного існування. Загострення цих суперечностей, розростання їх до рівня антагонізму може призвести до знищення самої соціальної форми руху. Російський вчений В.В.Загладін характеризує глобальні проблеми як

«узагальнений вираз суперечностей у відносинах між суспільством і природою й одночасно в розвитку самого суспільства, суперечностей, які виникають і розвиваються на базі науково-технічного та соціального прогресу»[269].

Глобальні проблеми, що стоять перед людством, у науковій літературі поділяються на два типи [270]. По-перше, це сукупність проблем, для вирішення яких використовуються матеріалізовані науково-технічні знання, відвернення термоядерної війни, загрози миру, регулювання світової демографічної ситуації, послаблення продовольчої сировинної, енергетичної та екологічної кризи, скорочення і ліквідація розриву в промислово-економічному розвитку країн, становлення нового міжнародного економічного порядку, освоєння ресурсів світового океану і космосу. По-друге, це проблеми, пов'язані з існуванням і розвитком самої людини, захистом свободи вибору особистості (гуманізація, НТП, задоволення основних потреб).

Загострення глобальних проблем тогочасного взаємопов'язаного і водночас суперечливого світу, перехід до інформаційного суспільства, наочно показало межі функціонування існуючої системи міжнародних відносин, а отже і необхідність їхньої перебудови відповідно до завдань збереження й розвитку людської цивілізації. Успіх цього процесу неможливий без значного розширення сфери взаємодії та співробітництва держав незалежно від їхнього політичного устрою, економічної чи соціальної системи. Головним фактором спільних дій є обмеженість світових ресурсів[3]. Ефективне вирішення або пом'якшення гостроти глобальних проблем з необхідністю вимагає створення адекватного механізму міжнародного співробітництва в цій сфері. У доповіді "Наше загальне майбутнє", підготовленій групою всесвітньо відомих вчених, підкреслюється, що таке співробітництво є одним з головних чинників формування і зміцнення економічної єдності світового господарства, становлення глобальної економіко-екологічної спільності держав і народів, поглиблення взаємозалежності світу.

Механізм міжнародного співробітництва у сфері глобальних проблем включає комплекс відносин організаційно-економічного, правничого, соціально-економічного та науково-технічного характеру, які гарантують ефективне розв'язання різних аспектів глобальної проблематики. Організаційно-правнича структура цього механізму, являє собою взаємопов'язану сукупність органів управління, які володіють певними функціями, правами та обов'язками. Вона включає також комплекс нормативних актів, дво- і багатосторонніх міжнародних договорів і угод, що регулюють різні аспекти проблем на національному, регіональному та глобальному рівнях. Система і механізм міжнародного співробітництва у сфері глобальних проблем за зовнішньою структурою є досить складним утворенням. Це сукупність національних, регіональних, субрегіональних та міжнародних суб'єктів, взаємодія яких сприяє стабільному, стійкому економічному розвитку в умовах зростаючої глобальної взаємозалежності світу. Аналізований механізм є практичним втіленням, синтезом тих теоретичних розробок, ідей та концепцій, які запропоновані світовою економічною, політичною, правовою й філософською науками.

Особливе місце в структурі механізму міжнародного співробітництва у сфері глобальних проблем в досліджуваній період посідає загальноєвропейська система співробітництва [13]. На підставі спільних традицій і культури, географічної цілісності, значного економічного та науково-технічного потенціалу європейські країни формують єдиний економічний простір, будують «загальноєвропейський дім», невід'ємним елементом якого повинна стати система міжнародної безпеки (економічної, екологічної, політичної тощо). Концепція «загальноєвропейського дому» передбачає радикальну трансформацію всієї системи відносин між країнами-учасницями. Євроінтеграційні процеси направлені на проведенні спільних нарад по безпеці і співробітництву в Європі, подолання воєнної конфронтації, економічного розколу та ідеологічного протистояння, пріоритетами стають елементи співробітництва і зближення в політичній, торговельно-економічній, науково-технічній, екологічній та інших сферах [6].

Неабияку роль у вирішенні цих питань відводиться міжнародним організаціям, які російський дослідник Г.І.Морозов визначає як стабільну форму міжнародних відносин, «що включає в більшості випадків контрагентів принаймі з трьох держав, яка має узгоджені її учасниками цілі, компетенцію діяльності й свої органи, а також інші специфічні організаційні форми (статут, процедури, членство, порядок роботи та ін.)» [14]. Важливою структурною ланкою механізму міжнародного співробітництва в галузі глобальних проблем є ООН та її спеціалізовані установи. Через систему ООН в досліджуваний період реалізувалися різноманітні міжнародні науково-дослідні програми з глобальної проблематики. Саме організації системи ООН першими заявили про бажання включитися до роботи з подолання і мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС. Уже навесні 1986р. у Відні відбулися консультації з цього приводу за участю МАГАТЕ, ФАО, НКДА, ВООЗ. Восени 1986р. були прийняті Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію і Конвенція на випадок ядерної аварійної або радіаційної аварійної ситуації, створений Комітет по реагуванню на ядерні аварії [4]. У його роботі, крім вже названих, взяли участь МОП (Міжнародна організація праці), ІМО (Міжнародна морська організація), ЮНДРО (Бюро координатора організації ООН по допомозі на випадок стихійних лих), ЮНЕП (Програма ООН по навколишньому середовищі), ВМО (Всесвітня метеорологічна організація) ЮНЕСКО.

Учасники 41-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН висловили співчуття сім'ям загиблих у зв'язку з аварією на ЧАЕС [18]. На 48-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було оприлюднено доповідь (п. 105) «Зміцнення міжнародного співробітництва і координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення і мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи» [19]. У ній зроблено огляд діяльності ООН за попередній період. Відзначалося, що крім Координатора ООН створено також цільову групу з питань, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою. Координатор побував у районах, що постраждали. Наслідком цих поїздок стала розробка спільного плану дій. Він був основним документом конференції по збиранню внесків для Чорнобиля, яка відбулася у Нью-Йорку у вересні 1991р. На жаль, результати її були аж надто скромними, що лише підтвердило згасання інтересу світового співтовариства до Чорнобильської катастрофи. Незабаром створено цільовий Фонд ООН по Чорнобиллю для одержання внесків.

У зв'язку із важкою ситуацією у країнах, які постраждали від аварії (Україна, Білорусь, Росія), і недостатністю матеріальних ресурсів, визріла необхідність на основі достовірних фактів та об'єктивних оцінок виробити більш реалістичний підхід до проблеми. Було визнано необхідним: виділити пріоритети й найбільш невідкладні проблеми; провести огляд існуючих програм; встановити терміни для виконання наміченого; знайти потенціальні джерела Фінансування; визначити необхідні органи для його здійснення.

У листопаді 1992р., у Києві відбулася нарада з представниками трьох урядів відносно пріоритетних галузей діяльності. Були виділені такі галузі: охорона здоров'я, відновлення економіки, соціально-технічна реабілітація, продовольство і сільське господарство [5]. А у квітні 1993р. у Женеві відбулося засідання, цільової групи, на якому вироблено новий підхід до виконання поставлених цілей.

У травні 1993р. Координатор ООН здійснив поїздки в Україну, Білорусь, Росію. Після цього в Мінську відбулося засідання за участю міністрів, які очолювали у цих Державах відомства, що відповідають за розв'язання чорнобильських проблем. На зустрічі вироблено новий координаційний механізм високого рівня. Було вирішено, зокрема, проводити засідання один-два рази на рік, забезпечити прямий оперативний обмін інформацією. Найголовніші досягнення визначення таких критерій діяльності, як відкритість у питаннях ядерної безпеки; більш ефективний розподіл обсягу роботи між ООН і державами, що постраждали, європейським співтовариством, організацією економічного співробітництва і розвитку. Народою з безпеки і співробітництва у Європі, Європейським банком реконструкції і розвитку. Всесвітнім банком, двосторонніми донорами, промисловими підприємствами. При цьому

ООН відводиться роль своєрідного каталізатора цих дій.

Учасники зустрічі акцентували увагу на тому, що необхідна також гнучка стратегія фінансування. Поряд з ресурсами системи ООН повинні бути здійснені кроки по забезпеченню фінансування на двосторонній, регіональній, багатосторонній основі. Результатом цього засідання стало комюніке. Ця зустріч стимулювала низку наступних дій. Серед них – створення Комітету по управлінню міжнародною програмою ВООЗ.

стосовно наслідків Чорнобильської катастрофи, проведення нарад Координатора ООН з представниками ЄС [10]. За його ж ініціативою у липні 1993р. в Женеві відбулося засідання цільової групи по Чорнобилі, в якому взяли участь представники урядів Росії, Білорусії та України. У ході обговорення констатувалося: зважаючи на обмеженість асигнувань, віддавати перевагу тим проектам, що зможуть забезпечити відчутну допомогу населенню, яке постраждало, на від мінусу від чисто дослідницьких проектів. Хоча і цей напрям роботи, як зазначалося на засіданні, ні в якому разі відкидати зовсім не можна, оскільки він має незаперечне значення для запобігання важких наслідків можливих глобальних катастроф.

В ці роки, Організація Об'єднаних Націй виявляє постійну увагу до проблеми Чорнобильської катастрофи, спонукає своїх членів до участі в мінімізації її наслідків, виступаючи як своєрідний координатор зусиль міжнародного співробітництва в цьому напрямі. Щоправда, підходи до цього з часом змінюються. Так, раніше ООН виносила це питання на розгляд сесії щорічно. Потім було прийнято рішення робити це раз на два роки, до того ж розглядати в комплексі з різного роду гуманітарними проблемами.

Наприкінці роботи ювілейної сесії Генеральної Асамблеї було затверджено резолюцію “Зміцнення міжнародного співробітництва та координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи. “Цей документ був ініційований Україною, Білорусією і Росією. До їх зусиль приєдналися Казахстан і Японія, що стало для нас вельми важливою підтримкою [17].

Резолюція, по-перше, підтвердила дію всіх попередніх резолюцій ООН і закликала країни світу надавати потерпілим державам матеріальну підтримку і розвивати співробітництво в справі пом'якшення наслідків аварії, а по-друге (що є особливо важливим для нас), визнала Чорнобильську катастрофу найбільшою техногенною катастрофою з точки зору її масштабів і наслідків у економічному, гуманітарному, соціальному, екологічному, а, особливо, медичному плані. Отже, зроблено однозначні оцінки, які можна вважати орієнтирами для світового співтовариства.

Події у Чорнобилі докорінно змінили погляди людей на підходи до справи збереження життя людини й існування довкілля. Якщо такої шкоди завдав «мирний атом», то що стане з людством, коли спробує сказати своє слово «атом у військовому мундирі»? І це, мабуть, один з найголовніших уроків Чорнобиля.

Необхідно підкреслити, що механізм міжнародного співробітництва у сфері глобальних проблем в кінці ХХ на початку ХХІ століття тільки формувався і його ефективність та дієвість ще не повною мірою відповідали вимогам часу. Проте аналіз такого співробітництва показує, що воно стало об'єктивною потребою сучасної епохи, сприяє зближенню держав, зростанню взаємної довіри між ними, незважаючи на соціально-економічні, політичні чи ідеологічні відмінності між ними. На початку ХХІ ст. актуальність глобальних проблем підвищується, зростає необхідність об'єднання зусиль для їхнього вирішення,

В кінці ХХ на початку ХХІ століття у світі швидко зростала залежність окремих країн і регіонів, від людства, світової спільноти. Народи дедалі глибше усвідомлюють цілісність світу, посилюється почуття невіддільності від нього. Як зазначає відомий учений-соціолог Б.Г.Гаврилишин, “ми не можемо покинути нашу планету. Ми не бажаємо її руйнації. Жодна частина людства не в змозі її привласнити. Нам слід пристосуватися до правил співжиття, якими будемо керуватися в умовах майбутнього єдиного світового ладу, нашої спільної долі” [7].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абаренков, В. П. Милитаризм и разоружение: справочник / В.П.Абаренков, К.П. Борисов, Р.М. Железнов. - М.: Политиздат, 1984. - 350 с.
2. Антипенко О. Глобальные социально-экономические проблемы современности: взгляд римского клуба. Обзор доклада Римского клуба –
3. Бабич А. О. Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси. - К. : Аграрна наука, 1996. - 570 с.
4. Балюк Г. І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні. Київський національний ун-т ім. Т.Шевченка. – К.: 1997. - 196 с.
5. Барьяхтар В. Г. Чернобыльская катастрофа: проблемы и решения // Докл. АН Украины. – 1992. – № 4. – С. 151–164.
6. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Учебное пособие / Под редакцией А.Д. Воскресенского. — М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – с. 433.
7. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств: Доповідь Римському клубові. - К., 1993. - с.32.
8. Гелл Д., МакГрю Е., Голдбрайт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. Пер. з англ. Передне слово Ю. Павленка. – К.: Фенікс, 2003. - 584 с.
9. Глобалистика: Энциклопедия. / Гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков; центр научных и прикладных программ «Диалог». – М.: ОАО Издательство «Радуга», 2003. – 1328 с.
10. Гуманитарные последствия аварии на Чернобыльской АЭС стратегия реабилитации. Отчет представлен по заказу ПРООН и ЮНИСЕФ при поддержке УКГД ООН и ВООЗ. Нью-Йорк-Минск-Киев-Москва, 6 февраля 2002 года. – 78 с.
11. Дергачев В.А. Глобалистика.М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 303 с. 84
12. Див. Здоровье населения в Европе. Региональная публикация ВОЗ. Европейская серия № 56. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 1995. – 66 с.; Здоровье населения в Европе. Региональная публикация ВОЗ. Европейская серия № 83. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 1998. – 90 с.
13. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. Переводчики: Д. Саприка, Майя Солнцева, А. Чернышев. М.: Прогресс-Пангея, 344 с.
14. Морозов Г.И. Международные организации. Некоторые вопросы теории. - 2-е изд., доп. - М.: Мысль, 1974. - 332 с.
15. Поздняков Э.А. Внешнеполитическая деятельность и межгосударственные отношения; Отв. ред. Д.Г. Томашевский; АН СССР, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. - М.: Наука, 1986. – 187 с.
16. Соколенко С.И. «Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст». Научное издание. – К.: Логос, 2002 – 648 с.
17. Укрепление международного сотрудничества и координация усилий в деле изучения, смягчения и минимизации последствий Чернобыльской катастрофы. Резолюция 47/165 Генеральной Ассамблеи ООН
18. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України. - К. : Либідь, 2006. - 710 с.
19. The UN General Assembly resolution A/RES/52/172 on 18 February 1998. Strengthening of international cooperation and coordination of efforts to study, mitigate and minimize the consequences of the Chernobyl disaster;

Himey V. Towards positioning Ukraine under global challenges of modern civilization

In this article the author analyzes the modern world hlobalizatsiyni processes and the role and place of Ukraine in international cooperation.

Keywords: Ukraine, globalization, independence, international cooperation.

Химей В.В. К вопросу позиционирования Украины в условиях глобальных проблемы развития современной цивилизации.

В статье автором проанализированы современные мировые глобализационные процессы и место и роль в Украину в международном сотрудничестве.

Ключевые слова: Украина, глобализация, независимость, международное сотрудничество.

Отримано 12.11.2012.